

1950), v němž se hovoří o programu společného budování teorie a empirického výzkumu, který pokračuje a bude pokračovat i nadále (s. 354). Klíč k úspěšné spolupráci teorie a empirického výzkumu spočívá podle Jeřábkova přesvědčení především v oblasti konceptualizace výzkumných úloh.

I když má Jeřábkova kniha úctyhodný rozsah 395 stran, je zřejmé, a autor tuto skutečnost na několika místech reflektuje, že nemůže postihnout dějiny empirického sociologického výzkumu v celé jejich šíři a složitosti, nýbrž musí k dané tematice přistupovat selektivním způsobem. Jeřábek sám (na s. 23) řadí k výzkumům, na které se v jeho práci nedostalo, např. Warnerovo *Yankee City Series* (1941–1959), výzkumy Eltona Maya (1933), hawthornské experimenty F. J. Roethlisbergera a W. J. Dicksona (1939), Adornovu *The Authoritarian Personality* (1950) a mnohé další. Zdá se tedy, že recenzovaná kniha by mohla mít – a jistě by si ho i zasloužila – v budoucnu nějaké další pokračování, např. v podobě druhého dílu. Pokud by k tomu došlo, doporučoval bych jejímu autorovi, aby pozornost věnoval mj. i tomu, jakou roli sehrála v rozvoji kvantitativní metodologie moderní indukativní statistika (prosadila se na přelomu 19. a 20. století a v sociálních vědách se začala šířit teprve v třicátých letech 20. století), spojená s ideou, že k poznání celku (základního souboru) je možné dospět na základě prozkoumání jeho malé, ale reprezentativní části (statistického vzorku, resp. výběrového souboru), která zásadním způsobem přispěla k lavinovitému rozšíření kvantitativní metodologie.

Důležitost Jeřábkovy knihy spočívá po mém soudu především v tom, že určitým způsobem zpochybňuje a problematizuje to, jakým způsobem jsou u nás tradičně dějiny sociologie chápány a vyučovány. Autor nám představuje jinou historii oboru než tu, již jsme si jako studenti většinou osvojili. Nejsou to dějiny tvořené jmény klíčových teoretiků, nýbrž dějiny psané velký-

mi osobnostmi empirického výzkumu, jež představují jakousi „druhou“, méně známou část celkového obrazu historického vývoje sociologie.

Proč jsou ale vůbec dějiny oboru důležité? Robert K. Merton kdysi konstatoval, že současní badatelé jsou schopni dosáhnout svého pronikavého vhledu do sledovaných výzkumných problémů především proto, že stojí na ramenou obrů. Těmi obry jsou myslitelé předchozích generací, kteří vytvořili základy toho, na čem soudobé sociální vědy spočívají. To, že dnes dokážeme vidět o něco více a o něco dál, než dokázali oni, je dáno tím, že nám tito „obři“ umožnili na tuto dnešní úroveň vystoupat. Jiný významný sociolog, Norbert Elias, pracuje s metaforou štafetového běhu. Pomocí této metafory přibližuje otázku našeho místa a našeho zapojení do dějů a procesů, které mají dlouhodobý vývojový charakter. Bylo by naivní se domnívat, že vše začalo teprve naším příchodem. Naopak, všechno, co děláme, je napojeno na činy našich předchůdců, od kterých jsme onen pomyslný štafetový kolík převzali, a na budoucí jednání těch, kterým tento štafetový kolík předáme. Kniha Hynka Jeřábka je po mém soudu důležitá právě proto, že nám umožňuje lépe pochopit logiku tohoto „běhu“, úkoly, které se snažíme plnit, a výzvy, na které se snažíme odpovídat.

Jiří Šubrt

Mathew Arnold: *Kultura a anarchie*

Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2014, 263 s.

Sociológia kultúry, resp. uvažovanie o kultúre a spoločnosti má veľmi diferencované podoby aj vzhľadom na výrazne odlišné národné akademické tradície. Jedna z veľkých špecificky britských tradícií, ktorá (po určitom obrate „sprava doľava“ – vyvrcholila v 20. storočí v podobe *culture studies* (reprezentovaných najmä autormi Raymond

Williams, Stuart Hall, Richard Hoggart, Edward Palmer Thompson a Frank Raymond Leavis) má svoje začiatky v podobách filozofických a literárno-kritických analýz kultúry, v 19. st. spojených najmä s dielami autorov Samuel Taylor Coleridge, Thomas Carlyl a najmä Mathew Arnold. Títo autori v podmienkach viktoriánskej éry zaznamenávali a kritizovali dopad industrializmu a náboženských zmien na duchovnú sféru života a hľadali spôsoby, ako ju zachovať a zdokonaľovať. Coleridge navrhoval klérus sekulárnej cirkvi v podobe vytvorenia elitnej skupiny, zodpovednej za chránenie ideálov spoločnosti. Carlyle považoval za intelektuálnu elitu literátov, ktorí majú zachovávať a obnovovať kultúru. Arnold sa na koncept kultúry zamerával programovo, ako na pojem a na jej zásadný význam pre morálku spoločnosti a štátu.

Mathew Arnold (1822–1888) svoje úvahy o kultúre a spoločnosti publikoval najprv časopisecky ako sériu esejí v *Cornhill Magazine* (1867–1868) a súborne ich neskoršie (v roku 1869) vydal knižne pod názvom *Kultúra a anarchia*, ktorá dnes má už status klasického diela. Predslov dodal v roku 1875.

V našich končinách vychádza kniha *Kultúra a anarchie* po prvý raz, vďaka brnianskemu vydavateľstvu CDK a prekladu Jana Spoustu a Jiřího Ogrockého. Ide o preklad z anglického originálu, vydaného v Oxford University Press (2006), ktorý sa opiera o prvé knižné vydanie tohto diela v roku 1869. Za editorskou preferenciou prvého vydania je predpoklad, podľa ktorého „čísť vydání z roku 1869 znamená opětovně zachytit něco z bezprostřednosti tehdejších diskusí“ (s. 32). Editori berú na zreteľ, že text je poznamenaný nielen „charakteristickými potížemi viktoriánské četby“, ale navyše, že „text Kultúra a anarchie je zvláště složitý a rozsah intertextuálních odkazů a aluzí, které čtenář potřebuje znát, je udivující“ (s. 32). Preto toto ostatné oxfordské vydanie má navyše kapitoly „Úvod“, „Poznámka o textu“, „Život a his-

torický kontext“ a poznámky pod čiarou, všetko od Jane Garnettovej. Takto opatrené vydanie diela ho robí nielen zrozumiteľnejším, ale aj zaujímavejším a pútavejším.

Arnoldovu koncepciu kultúry možno považovať za prototyp humanistickej univerzalistickej línie koncepcie kultúry, oproti etnocentrickej línii, založenej Herderom. Na dobovú otázku, ako možno veriť v univerzalistickú hodnotu bez toho, aby sa táto viera neobrátila na etnocentrizmus, Arnold odpovedal formulovaním univerzálnej teórie kultúrnej hodnoty, podľa ktorej kultúra je hľadanie dokonalosti, hľadanie toho najlepšieho, čo bolo vymyslené a poznané. V dobe Arnolda (a ešte dlho po ňom) v diskusiách kultúra vs civilizácia pojem kultúry nebol v Anglicku (a ešte menej vo Francúzsku) preferovaný, takým bol, naopak, v Nemecku.

Arnold však nepreberal nemecké herдеровské chápanie kultúry, v kultúre videl riešenie pomerov viktoriánskeho Anglicka. Kritizoval viktoriánske Anglicko za orientácie na prízemný materializmus, uctievanie strojov a slobody, industrializácie a demokracie, čo všetko videl ako orientácie, ktoré neberú zreteľ na dôsledky. Obával sa, že k tým dôsledkom bude patriť tupé filištinstvo strednej triedy, sociálna anarchia más, orientovanie šľachty – ako tretej zložky, z ktorých sa podľa neho skladala vtedajšia anglická spoločnosť – na zaneprazdnenosť svojimi (pôvodnými) barbarskými aktivitami, ako lov líšok. Záchranu pred duchovným úpadkom spoločnosti videl v kultúre, ktorá môže civilizáciu urobiť ľudskejšou smerovaním k „sweetness and light“.

Výraz „sweetness and light“ stojí za osobitnú pozornosť. Arnold ho uvádza už v úvode ako svoju koncepcnú inováciu chápania kultúry (s. 35), názov prvej a zásadnej kapitoly diela je „Sladkosť a svetlo“ a tento výraz sa v celom diele azda najčastejšie opakuje. Stojí za osobitnú pozornosť o to viac, že v – inak celkovo bohatom – poznámkovom aparáte sa v prípade tohto výrazu stretávame len s torzovitými vysvet-

livkami: Pri vymedzovaní pojmu kultúra, keď Arnold píše: „snažíme sa navíc pridať to, čo nazývame sladkosťou a svetlom“ (s. 44), je editorská vysvetlivka (v poznámke pod čiarou pod č. 36): „Sladkosť a svetlo“ narážka na ‚Bitvu kníh‘, satiru Jonathana Swifta z roku 1697, v níž zastánci klasického literatúry Ezop chváli včelu a hovorí: ‚rozhodli sme sa namiesto špínou a jedom plniť své úly dvoma z najvznešenějších věcí, totiž sladkosťou a světlem‘.“ Druhá editorská vysvetlivka (s. 95), v kontexte keď Arnold kritizuje filistrov, strednú triedu, demokratov, že sa vyjadřili: „... že to všechno udělali svými rukama a svaly“, je poznámka pod čiarou č. 184: „Arnold zde naráží na Swiftovu bajku z ‚Bitvy kníh‘, v níž se Pavouk chvástá pavučinou, kterou si sám vybudoval ‚svými rukama a svaly‘, třebaže skutečně užitečný produkt dává jedině včela.“

Väčšine súčasných sa anglický idiom „sweetness and light“ v bežnom jazyku pravdepodobne asociuje ako mierne pejoratívne vyjadrenie povrchnej roztomilosti. Avšak v histórii anglického literárneho a kultúrneho kritizmu má tento výraz sofistikovanú tradíciu. Prvenstvo sa pripisuje už spomenutému Jonathanovi Swiftovi (o.i., slávne autorovi *Gulliverových ciest*), ktorý použil výraz „sweetness and light“ v pamflete *Bitka kníh* (1704) – v kontexte slávnych sporov, pôvodne francúzskych „les ancienes et les modernes“, neskôr aj a ešte búrlivejších anglických – opierajúc sa o Ezopove príbehy, zahrnujúcich aj metaforu o pavúkoch a včelách. Podľa nej pavúkovia, hoci je o nich rozšírená predstava, že sú veľmi usilovní, pracujú vlastne len pre seba, celé to tkanie slúži len na ich úlovy pre ich konzum. Včely sú obdivuhodnejšie, pretože nesebecky a usilovne pracujú aj pre iných, produkujú med a vosk, „sladkosť a svetlo“, dobro a múdrosť.

V pozadí Arnoldovej „sweetness and light“ je tak sofistikovaná a zároveň výrečná metafora o pavúkoch a včelách. Arnold vzťahuje kultúru k sociálne produktívnejšiemu tvorovi. Ako med a sviečky sú od

včiel, tak dobro, múdrosť, krásna kultúra je od ľudského uvedomovania si a pestovania senzibility na „to najlepšie, čo bolo vymyslené a poznané“. Bášnická imaginácia Arnolda prevažuje nad vedeckou systematickosťou a exaktnosťou, keď grécke slová *afuia*, *eufuia* predstavuje ako tie, ktoré „podávajú presne to pojetí dokonalosti, k jeho pochopeniu nás kultúra vede, dokonalosť v níž jsou přítomny znaky krásy a inteligence, jež sjednocuje ‚dvě z nejvznešenějších věcí‘, jak je ve své ‚Bitvě kníh‘ nazývá velmi šťastně Swift, který sám měl ovšem jedné z nich velmi málo; dvě z nejvznešenějších věcí sladkosť a světlo.“ (s. 84)

Osobitné miesto v Arnoldovom chápaní kultúry má náboženstvo. Autorka edičného „Úvodu“ knihy *Kultúra a anarchie* zastáva názor, že „základným podnetom pro Arnoldovo myšlení a psaní byla vážnost náboženství a nutnost nalézt nové způsoby, jak o něm hovořit ve věku vědeckého a filozofického zpochybnutí jeho věrohodnosti“ (s. 9). Zároveň toto Arnoldovo dielo ukazuje dobovú dôležitosť a rozšírenosť diskusií o morálke v štáte, v situácii ústupu náboženstva z verejného života, zmnožovania svetonázorov, splýtvania duchovného života, relativizácie autorít. Postupovanie týchto trendov Arnold vnímal ako riziká anarchie a práve ako protiklad a prevenciu proti anarchii videl kultúru, ktorá by ochránila určitú duchovnosť a jednotu spoločnosti. Kultúra podľa Arnolda nie je cieľom sama o sebe, ale prostriedkom a poslom humanity. Zábezpeku kultúry videl v budovaní nových národných vzdelávacích systémov, o ktorých zasvätené – ako povolanie školský inšpektor (podobne ako predtým jeho otec, k odkazu ktorého sa opakovane hlásil) – písal.

Arnoldovo chápanie kultúry bolo konfrontované s živou dobovou diskusiou a kritikou. Zásadné miesto v nej má Sidgwickova recenzia Arnoldovej prvej prednášky *Kultúra a jej nepriatelia*, ktorá je základom prvej kapitoly knihy *Kultúra a anarchie*. Kritickú recenziu od cambridgeského

morálneho filozofa Henryho Sidgwicka – pod názvom *Prorok kultúry* – editori funkčne zaradili ako prílohu na konci Arnoldovej knihy. Ide nielen o brilantnú ukážku kritiky a diskusie, ale Sidgwickov text je aj instrumentálny pretože bol referenčným rámcom Arnoldových modifikácií, diskusií, či konkretizácii jeho chápania kultúry v nasledujúcich esejach, resp. kapitolách jeho knihy. Sidgwick, pri všetkej deklarovanej úcte k štylistike a rozhladenosti Arnolda, videl Arnoldovu koncepciu kultúry ako „platónsku“, nerozlišujúcu ideál a skutočnosť a substitúciu náboženstva kultúrou považoval za zjednodušujúcu. Aj preto sa Arnold vo svojej knihe k pojmu kultúra a k otázkam náboženstva, najmä jeho funkcií v spoločnosti, opakovane vracal, vysvetľoval, obhajoval, či modifikoval ich.

V recepcii Arnoldovho diela by bolo možno rozlišovať viaceré etapy a podoby. Taktiež by bolo zaujímavé všimnúť si určitých historických vln záujmu o tému väzieb kultúry a spoločnosti. Samozrejme, to by bola téma sama o sebe. Skôr len rámcovo možno uviesť, že určitú podobnosť, či aj spojitosť s Arnoldovým chápaním kultúry by bolo možno nájsť v dvoch obdobiach. V období po hrôzach a anarchii prvej svetovej vojny, keď anglickí teoretici kultúry ako aj predstavitelia nemeckej Frankfurtskej školy podobne videli práve v kultúre „tmel“, či „cement“ spoločnosti, ktorý by mohol predísť opakovaniu tých hrôz a anarchie. Druhým, neskorším obdobím orientácie na kultúru boli „golden sixties“, ony „zlaté šesťdesiate“, v ktorých kultúra mala priam charizmatiký status.

V súčasnosti je Arnoldom preferované budovanie národných vzdelávacích systémov, ako hlavnej zábezpeky humanizovania spoločnosti, konfrontované s realitou verejných rečníckych otázok „Načo študovať humanitné vedy?“ a hlavne so stavom kultúry, kedy jej najfavorizovanejšou oblasťou, podporovanou z verejných financií je kreatívny priemysel, založený prioritne na logike peňazí.

Možnú čitateľskú konkretizáciu Arnoldovej knihy *Kultúra a anarchia* dať aj do otázky: Ak humanistická koncepcia kultúry, ako určitej substitúcie náboženstva, zlyháva, znamená to, že sa zvyšuje riziko anarchie, alebo návratu resp. nástupu nového náboženstva, či náboženstiev, alebo to znamená ešte niečo iné? V každom prípade súčasnosť „vracia do hry“ Arnoldove úvahy a diskusie o kultúre, o rizikách anarchie, o vzdelávaní a v neposlednom rade o vzťahoch náboženstva a spoločnosti, morálky a štátu.

Adela Kvasničková

Henry Schermer, David Jary: *Form and Dialectic in Georg Simmel's Sociology: A New Interpretation*

London, Palgrave Macmillan 2013, 320 s.

Vzhľadom k rozsahu prací již uskutečněných v simmelovských studiích se nabízí otázka, zda lze o Simmelovi říci ještě něco nového. Na druhé straně se ale zdá, že povaha Simmelova bohatého a nesourodého díla vyzývá k novým výkladům a reinterpretacím. Avšak na těchto zdánlivých Henry Schermer a David Jary svoji studii nezakládají. Právě naopak, jejich záměrem je představit Simmela nově jako „systematického teoretika s konsistentní metodou“ (s. 2), přestože svá pozorování systematicky nevyložil či si zřejmě konsistenci ani neuvědomoval.

Tento výchozí argument tak zásadně mění způsoby argumentace. Zatímco dříve byla problémem marginalita autora a tématem byly návraty Simmela do širšího sociologického povědomí, tak v nové interpretaci je problémem samotná fragmentace díla. Autoři studie se tímto obratem vymezují vůči označením Simmela za „brilantního amatéra“ Talcottem Parsonsem či za „salónního baviče“ Randallem Collinsem a Theodorem Adornem (s. 11) nebo za „im-